Kiesraad

PROVINCIALE STATEN- EN WATERSCHAPSVERKIEZING 2027

Tips om het telproces goed te organiseren

Op 17 maart 2027 vinden de gecombineerde verkiezingen plaats voor de Provinciale Staten en de waterschappen. Velen herinneren zich de verkiezingen PS/WS in 2023 nog goed. Het was de eerste keer dat gemeenten deze gecombineerde verkiezingen moesten organiseren onder de Wet nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen (NPVV). Inmiddels zijn gemeenten gewend aan de NPVV, zijn er verbeteringen in het proces doorgevoerd en zijn er uitgebreide instructies beschikbaar gesteld. Gemeenten zijn dus beter voorbereid, maar een dubbele verkiezing brengt nog altijd extra uitdagingen met zich mee.

Na de vorige gecombineerde verkiezingen zijn diverse mogelijkheden onderzocht om de uitvoeringslast voor gemeenten te verminderen. Veel van deze opties vergen een wijziging van de Kieswet. Inmiddels staat vast dat er voor de komende verkiezingen op dit gebied geen wetswijzigingen meer komen, daarom is er nu gekeken naar de mogelijkheden die gemeenten binnen de huidige wetgeving hebben om de uitvoeringslast bij het telproces te beperken.

Lang telproces

Gebaseerd op cijfers van de vorige PS/WS verkiezingen moeten tijdens deze verkiezingen ongeveer 15,5 miljoen stembiljetten worden geteld. Dit is aanzienlijk meer dan bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezing (10 miljoen) of de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen (7,5 miljoen). De voorspelling is dan ook dat het telproces veel langer gaat duren dan bij die verkiezingen. Dit heeft grote gevolgen voor de telling op de stembureaus en voor de zittingen van de gemeentelijk stembureaus (GSB's). Reken er dus op dat het tellen, indien dat na elkaar gebeurt, minimaal 2x zo lang duurt als bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezing. Dat wordt nog langer wanneer er meer dan één waterschap moet worden geteld.

Parallel tellen/ Centrale stemopneming

Daarom het advies om zoveel mogelijk met 2 teams parallel én alleen op lijstniveau te tellen (keuze voor centrale stemopneming (CSO)). Parallel tellen werkt prettig: er staat niet nog een stembus te wachten die ook nog geteld moet worden.

Uitgangspunt is dat ook voor de waterschapsverkiezing op de verkiezingsavond een lijsttelling wordt gedaan. Wanneer er wel op woensdagavond op kandidaatsniveau wordt geteld (DSO), houd er dan rekening mee dat schorsen geen standaard optie is: schorsen doe je alleen als het niet verantwoord is de telling voort te zetten. Schorsen heeft namelijk ook nadelen:

- Bij een keuze voor DSO moet het hele proces namelijk door het stembureau afgemaakt worden. Als woensdagavond geschorst is en er bijvoorbeeld alleen op lijstniveau geteld is voor het waterschap, dan moet een **stembureau** de uitslag op kandidaatsniveau op donderdag tellen. Het GSB is hier niet voor aangewezen. Het GSB mag dit alleen doen als het college van B&W de keuze voor CSO heeft gemaakt.
- Schorsen betekent bovendien dat je (bijna) helemaal opnieuw moet beginnen omdat de stembiljetten vaak ongestructureerd in de stembus worden opgeborgen.

Zitting GSB

De zitting van het GSB voor PS vindt plaats op donderdag 18 maart 2027. De zitting van het GSB voor WS mag ook plaatsvinden op vrijdag 19 maart 2027. De telling van een geschorste zitting op woensdag voor WS vindt wel plaats op donderdag 18 maart 2027. Er is dus altijd uiterlijk donderdag een voorlopige uitslag van WS op lijstniveau: die voorlopige uitslag geef je door aan het waterschap.

Omdat de zitting van het GSB plaatsvindt op donderdag, betekent dit dat je op dat moment eigenlijk ook al aan de slag zou gaan met de controles bij DSO, of met de telling op kandidaatsniveau bij CSO. Het afmaken van het telproces van woensdagavond (DSO of CSO) gaat echter voor. Dit legt donderdag extra druk op de beschikbare capaciteit.

De tips voor het voorbereiden van het telproces:

De volgende tips helpen gemeenten om dit proces in de voorbereidingsfase beter te organiseren. Welke tips toepasbaar zijn, hangt sterk af van de specifieke gemeentelijke situatie. De tips richten zich voornamelijk op de organisatie van het telproces.

1. **Claim geld uit de (extra) vergoeding die voor deze verkiezing in het gemeentefonds is uitgekeerd**
   De keuze voor implementatie van tips in het verkiezingsproces betekent over het algemeen een toename van de kosten. Gemeenten ontvangen voor het organiseren van de waterschapsverkiezingen naast de structurele vergoeding een extra vergoeding van de waterschappen in het gemeentefonds De vergoeding bedraagt totaal ongeveer € 1 per kiesgerechtigde. Zorg ervoor dat je intern extra geld claimt. Gebruik dit document eventueel ter onderbouwing van je claim. Je kunt dit geld bijvoorbeeld gebruiken voor de uitbreiding van de verkiezingsorganisatie, voor het inzetten van extra tellers, de huur van de CSO-locatie of bijvoorbeeld voor een extra vergoeding voor langere inzet van vrijwilligers.

2. **Zorg voor voldoende menskracht in de verkiezingsorganisatie**
   Veel gemeenten hebben hun verkiezingsorganisatie de afgelopen jaren al uitgebreid om de druk op het vaste team te verminderen. De hieronder voorgestelde maatregelen vergen allemaal extra planning vooraf en kosten dus tijd/menskracht. Bovendien is de verwachting dat de verkiezingsdag (door dubbele telprocessen) en de zittingsdagen van het GSB langer zullen duren. Daarom is het advies om de bezetting van het verkiezingsteam kritisch te beoordelen. Zorg voor voldoende capaciteit en kennis binnen het verkiezingsteam. Let er bovendien op dat medewerkers die op woensdagavond/nacht ingepland staan, niet of later ingezet worden tijdens de GSB-zitting van donderdag, zodat er voldoende energie is om het tel- en controleproces op een ontspannen manier uit te voeren.

3. **Richt extra stembureaus in**
   Als er op basis van ervaringscijfers veel kiezers op bepaalde stemlocaties worden verwacht, kan er worden overwogen om extra stembureaus in te richten. Als de locatie zich ervoor leent, is dit bij voorkeur een tweede stembureau op dezelfde locatie. Er kunnen ook mobiele of bijzondere stembureaus ingezet worden die specifieke locaties bezoeken of alleen op bepaalde tijden geopend zijn. Hou als richtlijn maximaal 1.000 stembiljetten per verkiezing aan voor één stembureau. Houd er wel rekening mee dat kiezers moeten wennen aan nieuwe stemlocaties. Zij gaan doorgaans naar de plek waar zij al jaren stemmen. Besteed nadrukkelijk aandacht aan de communicatie als de locaties voor deze verkiezingen anders zijn dan bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen.

4. **Tel parallel, met meerdere teams en liefst ook meerdere ruimtes**
   Onderzoek of er binnen de huidige stemlocaties een tweede telruimte beschikbaar is. Vooral op scholen of in verzorgingshuizen is er na 21.00 uur vaak voldoende ruimte. Met een tweede telruimte kunnen de telprocessen van PS en WS parallel plaatsvinden. Als er meer dan 2 stembussen voor de waterschappen geteld moeten worden, kan het handig zijn om meer dan 2 teams in te zetten. Dit vraagt uiteraard wel om extra tellers, extra begeleiding en het brengt extra kosten met zich mee. Het proces-verbaal van het telteam dat de stembiljetten van WS telt, moet ook ondertekend worden door de voorzitter en de

aanwezige leden van het stembureau. De voorzitter tekent dus ook het proces-verbaal van het waterschap, ondanks het feit dat de voorzitter zich met de telling voor Provinciale Staten heeft beziggehouden. De telleider kan niet in plaats van de voorzitter ondertekenen. De plaatsvervangend voorzitter tekent alleen bij afwezigheid van de voorzitter.

5. **Wijs locaties aan als bijzondere stembureaus**
   Stembureaus die ongeschikt zijn voor parallel tellen, kunnen worden aangewezen als bijzondere stembureaus. De stemopneming vindt dan elders (centraal) plaats (conform artikel J 1a, lid 3 en 4). Dit mag niet pas de volgende dag zijn! Een dergelijke aanwijzing geldt voor beide verkiezingen. Denk als tellocatie bijvoorbeeld aan de locatie waar de volgende dag de zitting van het GSB plaatsvindt, of een andere geschikte locatie bijvoorbeeld in de buurt van het stembureau. Voor het overbrengen van de stembussen gelden de reguliere eisen. Alleen bij mobiele en bijzondere stembureaus mag sowieso elders geteld worden. Als de openingstijden van een stembureau niet afwijken, is het wel mogelijk om het stembureau als bijzonder aan te wijzen, zodat alsnog op een andere locatie kan worden geteld. NB: Het aanwijzen als bijzonder stembureau is een uitzondering, het is niet toegestaan alle stembureaus als zodanig aan te wijzen.

6. **Kies voor centrale stemopneming (CSO) voor beide verkiezingen of in ieder geval voor de waterschapsverkiezingen (zeker als je gemeente in meer dan één waterschap valt)**
   Door te kiezen voor CSO kan de druk van 2 volledige telprocessen op de verkiezingsavond zelf worden voorkomen. Houd hierbij wel rekening met de extra inspanningen en kosten voor het organiseren van een CSO en de andere opzet van de GSB-zitting. Tip: vraag een buurgemeente die ervaring heeft met CSO hoe zij dit proces organiseren. Mogelijk hebben zij ook een draaiboek of uitgewerkte processen, maak hier gebruik van. Gemeenten die normaal met een decentrale stemopneming (DSO) werken, kunnen ervoor kiezen om specifiek voor het waterschap een CSO in te zetten. Hierdoor blijft het telproces op de woensdagavond beperkter in omvang en duur. Ook deze maatregel vraagt om extra tijd, inzet en middelen met name voor de GSB-zitting op donderdag.

7. **Bereid de werkzaamheden van donderdag en eventueel vrijdag goed voor**
   Maak van tevoren al een indeling van de GSB-locatie en maak daarin een duidelijke scheiding tussen het tellen van geschorste stembureaus voor het geval dit zich voordoet en de teams die met GSB-taken bezig zijn. Maak vooraf een inschatting hoeveel stembureauleden en teltafels nodig zijn voor het afronden van de telling van de geschorste stembureaus. Zorg dat je in elk geval voldoende stembureauleden en tellers dubbel hebt aangewezen die beide taken mogen uitvoeren. Zorg ervoor dat je extra tellers achter de hand hebt, mocht dit nodig zijn.

8. **Verdeel de GSB-zitting over 2 dagen of 2 locaties**
   Als de verwachting is dat de GSB-zitting voor beide verkiezingen niet op donderdag kan worden afgerond, plan dan op voorhand een zitting op vrijdag en leg de locatie(s) vast. Rond op donderdag de zitting van het GSB voor PS af, en op vrijdag de zitting van het GSB voor WS (hou er dan wel rekening mee dat je mogelijk op vrijdag de PS-uitslag van de gemeente bij het hoofdstembureau (HSB) of het centraal stembureau (CSB) moet inleveren). Een andere optie is om beide zittingen parallel uit te voeren. Dit vraagt wel om

een extra of grotere locatie en extra inzet van deskundige medewerkers en tellers. Houd er rekening mee dat bij een extra locatie ook extra GSB leden nodig zijn. Op iedere locatie moeten, op grond van artikel Na 4 van de Kieswet, ten minste 5 leden aanwezig zijn. Verschillende ruimtes op dezelfde locatie worden beschouwd als één locatie. In elke ruimte moet ten minste één lid van het GSB aanwezig zijn (zie artikel Na 1 van het Kiesbesluit).

9. **Werf stembureauleden en tellers via de Unie van Waterschappen en eventueel ook via de provincie**
   De Unie van Waterschappen stimuleert de waterschappen om via hun achterban en personeelsbestand extra stembureauleden en tellers voor gemeenten te werven. Dit geldt zowel voor de stembureaus als voor de GSB-zitting. Dit levert met name resultaat op voor gemeenten waar een waterschap is gevestigd maar kan ook relevant zijn voor andere gemeenten omdat dit mogelijk een nieuwe doelgroep aanboort. Het advies aan gemeenten is om contact op te nemen met het waterschap voor nadere afspraken, bijvoorbeeld over de aanmeldprocedure. Zoals toegelicht onder tip 1 ontvangen gemeenten van de Unie van Waterschappen een vergoeding om de WS-verkiezing te organiseren. Beschouw deze groep dan ook als reguliere externe ondersteuners en stel voor hen dezelfde vergoeding beschikbaar. Denk ook aan medewerkers van de provincie als doelgroep.

10. **Stemmen in een willekeurig stemlokaal?**
    Kies bewust hoe je voor de waterschapsverkiezingen stemmen in een willekeurig stemlokaal toepast. Gemeenten die binnen de grenzen van meerdere waterschappen liggen, hoeven niet alle stembureaus open te stellen voor alle waterschappen. Dit kan beperkt worden tot enkele stembureaus waar de waterschappen aan elkaar grenzen, of locaties waar veel kiezers uit verschillende delen van de gemeente stemmen. Deze optie is vooral interessant als de grenzen van de waterschappen zich hiervoor lenen. Let in dit geval er wel op dat de kiezer hierover heel duidelijk wordt geïnformeerd om klachten te voorkomen en houd rekening met toegankelijkheid.

    In gemeenten met 2 waterschappen kan het ook helpend zijn om bij dubbele stembureaus de kiezer vooraf naar een specifiek stembureau te geleiden. Dan hoeft er voor het waterschap per stembureau ’s avonds maar 1 stembus geteld te worden. Voorbeeld: als de kiezer voor waterschap A mag stemmen, gaat hij naar stembureau 1; mag de kiezer voor waterschap B stemmen, dan gaat hij naar stembureau 2.

11. **Zorg dat het stembureau direct kan beginnen met het telproces**
    Het afbreken van het stembureau dient geen taak van de stembureauleden te zijn. Hiermee gaat veel kostbare tijd verloren. Zorg ervoor dat anderen dit doen of dat het de volgende dag gebeurt.

12. **Extra tellers**
    Het telproces vraagt bij een dubbele verkiezing veel van vrijwilligers. Zorg er daarom voor dat de stembureauleden zoveel mogelijk in shifts werken. Mocht dit organisatorisch niet mogelijk zijn, regel dan voor het tellen van de stemmen zoveel mogelijk frisse tellers, inclusief een “verse” telleider en geef de stembureauleden een minder prominente rol in het telproces. De “verse” telleider leidt onder verantwoordelijkheid van de voorzitter het telproces.

Regel sowieso een pool van extra tellers die woensdagavond, -nacht ingezet kunnen worden op stembureaus waar extra ondersteuning gewenst is omdat het proces niet naar wens verloopt. Zorg ervoor dat deze tellers vooraf benoemd zijn.

Tip: nodig kiezers die 18 jaar zijn geworden en die nu voor de eerste keer mogen stemmen uit om zich als teller aan te melden. Deze groep nieuwe kiezers ontvangt meestal een brief of een kaart van de gemeente. De inhoud kun je hierop aanpassen.

13. **Wees voorbereid op een mogelijke schorsing**
Het vooraf nadenken over het inzetten van de genoemde maatregelen, moet in principe een schorsing voorkomen. Het kan altijd gebeuren dat een telproces toch anders verloopt dan voorzien was. Zorg dat je voor die situatie een duidelijke instructie achter de hand hebt voor stembureaus waar het telproces uit de hand loopt en er onverhoopt toch geschorst moet worden (zie tip 4 hieronder over tijdig en gestructureerd schorsen).

Dit betekent ook dat vooraf voldoende mensen benoemd moeten worden als voorzitter of stembureaulid voor de hervatte zitting op donderdag. De stembureauleden die na de schorsing de volgende dag verder tellen, hoeven niet dezelfde te zijn als degene die de dag ervoor op het stembureau zaten. De volgende dag ga je verder met plaatsvervangend leden: idealiter heb die dan al eerder geselecteerd en benoemd. Er is geen maximum wat betreft het aantal plaatsvervangend leden dat wordt benoemd. Er kunnen dus 7 leden worden benoemd voor elk stembureau en daarnaast een aantal plaatsvervangers, die inzetbaar zijn voor een tweede shift of na een schorsing. Omdat je niet van tevoren weet welke leden welk stembureau gaan tellen, is het wenselijk om de benoeming van de plaatsvervangend leden die na de schorsing verder tellen te mandateren aan de projectleider (of iemand anders). Op donderdagochtend, voordat de zitting wordt hervat, kan degene die daarvoor gemandateerd is op het benoemingsbesluit het stembureau invullen dat deze leden verder gaan tellen. Bijvoorbeeld: als je inschat dat er mogelijk in 5 stembureaus geschorst moet worden, dan zorg je er idealiter voor dat er 5 teltafels beschikbaar zijn waar je de geschorste tellingen kunt voortzetten. Op de tafel ligt voor 6 of 7 personen het benoemingsbesluit en daarop hoeft alleen nog het nummer van het stembureau ingevuld te worden. De tellingen kunnen worden gedaan door een aparte groep plaatsvervangende leden of door de ondersteuners van het GSB die hiervoor worden benoemd als plaatsvervangend stembureaulid. Zorg dat er een aparte ruimte (of afgezet deel van de grotere ruimte) beschikbaar is waar telteams de geschorste zittingen af kunnen ronden.

Bespreek de instructie voor het schorsen vooraf met (plaatsvervangend) stembureauvoorzitters. Maak hierbij duidelijk dat schorsen een uiterste middel is, dat dit alleen in overleg met de projectleider verkiezingen plaatsvindt, dat dit grote consequenties heeft voor de uitvoering van het proces op donderdag en dat dit om die reden zoveel mogelijk voorkomen moet worden.

Tips voor het uitvoeren van het telproces op de verkiezingsdag

Bovengenoemde tips zien op de organisatie van de verkiezingen door het team verkiezingen. Daarnaast zijn er nog enkele instructies voor voorzitters van stembureaus die het telproces op de woensdagavond kunnen verbeteren. Deel deze vooraf met de voorzitters.

1. **Instrueer (plaatsvervangend) stembureauvoorzitters nadrukkelijk dat slechts één keer wordt geteld**
   Dit geldt ook als gekozen is voor DSO. Eventuele telverschillen worden de volgende dag tijdens de GSB-zitting opgelost. Houd er wel rekening mee dat dit voor DSO betekent dat er donderdag een ruime locatie en meer telteams beschikbaar moeten zijn (eventueel oproepbaar).

2. **Informeer de stembureauleden**
   - Bereid voorzitters, stembureauleden en tellers er vooraf op voor dat het telproces langer duurt zodat zij hier niet door worden verrast. Informeer hen ook over de maatregelen die zijn genomen om het telproces in goede banen te leiden zodat de situatie van 2023 zich niet herhaalt. Dit geeft vertrouwen in een uitvoerbaar telproces op woensdagavond. Zorg dat er ook voldoende catering is en adviseer stembureauvoorzitters de telploeg korte pauzes (5 min) te laten houden tussen de verschillende stappen.

   - Wijs eventueel voor iedere verkiezing iemand aan die, onder verantwoordelijkheid van de voorzitter, (een deel) van het betreffende proces-verbaal invult zodat de voorzitter deze taak niet alleen hoeft uit te voeren. Of zet iemand per stembureau in die tot taak heeft alle processen-verbaal voor de voorzitter in te vullen. Vul in elk geval voor elk van de verkiezingen het deel van het proces-verbaal “tijdens de stemming” al gedurende de dag in! Zeker als er sprake is van 3 (of meer) processen-verbaal kan dit helpend zijn.

     Instrueer tevens om voor elk van de verkiezingen als eerste het aantal toegelaten kiezers te tellen: eerst voor PS, dan voor WS en noteer dat in het proces-verbaal en doe de documenten meteen in verzegelde pakken. Wijs hier eventueel een extra teller voor aan.

   - Vraag stembureauvoorzitters vanaf 00.00 uur (telefonisch of via de mail/app) contact op te nemen als:
     - stembureauleden en/of tellers aangeven oververmoeid dreigen te raken
     - het proces van het tellen van de stemmen niet goed verloopt
     - de telling van de stembiljetten van Provinciale Staten nog zeker 2 uur gaat duren: adviseer dan bij voorbaat om van WS alleen nog een telling op lijstniveau uit te voeren. Ook wanneer de gemeente heeft gekozen voor DSO.

       Stuur indien gewenst en mogelijk extra hulp naar dit stembureau.

3. **Vouw alle stembiljetten meteen open**
   - Is het niet mogelijk om parellel te tellen, zorg er dan voor dat, zeker bij de keuze voor DSO, 2 extra tellers op het stembureau om 21.00 uur de stembiljetten voor WS alvast openvouwen. Dit scheelt later op de avond veel tijd. Zorg er wel voor dat dit gebeurt op een plek die afgescheiden is (desnoods met stoelen) van de ruimte waar het openvouwen van de biljetten voor PS gebeurt.

4. **Schors tijdig en gestructureerd**
   - Indien om 1.00 uur blijkt dat het stembureau de zitting niet tijdig (vóór 2.30 uur) gaat kunnen afronden, geef dan aan hoe het stembureau de telling zo gestructureerd mogelijk afrondt zodat de telling de volgende dag eenvoudig kan worden hervat (zie hieronder).

   - Afronden telproces na besluit schorsing: Instrueer de voorzitter als volgt:
     a. Maak zoveel mogelijk de tellingen van de op lijst gesorteerde stembiljetten af. Start met de kleine lijsten. Tel één keer! En noteer de aantallen op de pakken én in het proces-verbaal.
     b. Rond het sorteren zoveel mogelijk gestructureerd af. Verpak alle op lijst gesorteerde stembiljetten apart en zorg dat deze niet door elkaar komen.
     c. Bundel eventueel nog niet gesorteerde stembiljetten en geef daarop duidelijk aan dat deze nog gesorteerd moeten worden.
     d. Reken nog een half uur voor het invullen van de processen-verbaal.

Meer informatie
Meer informatie over het organiseren van verkiezingen vind je op **www.kiesraad.nl**.

Voor vragen kun je contact opnemen met de Kiesraad via:
- **Het Selfserviceportal van de Kiesraad**
- **www.kiesraad.nl/contact**